

Filosofija Lietuvoje

FILOSOFIJA IR POLITIKA ATGIMIMO EPOCHOJE¹

Evaldas Nekrašas

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių katedra
 Vokiečių g. 10, LT-01130 Vilnius
 Tel. (370 5) 251 41 45
 Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
 Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
 Tel. (370 5) 266 76 17
 El. paštas: nekrašas@post.omnitel.net

Straipsnyje, apžvelgus kai kuriuos bendruosius filosofijos ir politikos santykio klausimus, siekiama išaiškinti, kodėl Lietuvos politinio atgimimo laikotarpiu, 1988–1993 metais, jos filosofai, atstovavę disciplinai, laikytai sovietinės valdžios ideologine atrama, aktyviai įsitraukė į politinę veiklą, kurios tikslas buvo Lietuvos išlaisvinimas iš tos valdžios. Tuo tikslu analizuojama filosofijos padėtis okupuotoje Lietuvoje ir pirmiausia, Vilniaus universitete. Bandoma atsakyti į klausimą, kuo ji skyrėsi nuo filosofijos padėties kitose TSRS aukštosiose mokyklose. Nagrinėjami veiksniai, lėmę gan aukštą filosofų prestižą Lietuvoje, turėję įtakos jų įsitraukimui į politinius Atgimimo procesus ir aktyviam dalyvavimui valstybingumo atkūrimo ir nepriklausomybės įtvirtinime. Glaustai aptariami kai kurie pastarųjų šešių dešimtmečių filosofijos raidos Lietuvoje periodizacijos aspektai.

Pagrindiniai žodžiai: Lietuva, Atgimimas, filosofija, politika, marksizmas.

Tai nėra straipsnis apie Niccolò Machiavelli ir itališkąjį renesansą, nors jo pavadinime įvardintą temą galima būtų pagvilinti ir XV–XVI a. pradžios Italijos socialinių ir kultūrinių realiųjų kontekste. Šį kartą ketiname glaustai aptarti kai kuriuos filosofų įsitraukimo į politiką ir dalyvavimo joje bei poveikio jai aspektus XX a. pabaigos Lietuvoje. Turime galvoti Atgimimo epochą, nors, aišku, šiems žo-

džiams čia teikiame politinę, o ne kultūrinę prasmę.

Filosofijos ir politikos santykio tema plati ir gan sudėtinga. Bene visas svarbiausias politikos idėjas kėlė ir plėtojo filosofai, bet paprastai jas įgyvendindavo ne jie. Jų pačių politinė veikla – kai jie jos vis dėlto imdavosi – dažniausiai nebūdavo itin sėkminga. Čia galima prisiminti kad ir Platoną, kurį draugai turėjo išpirkti iš vergijos, į kurią pakliuvo po nesėkmingų bandymų įgyvendinti savo tobulos valstybės idėją Sirakūzuose, ga-

¹ Straipsnis parengtas pranešimo, skaityto konferencijoje „500 metų filosofijai Lietuvoje“, vykusioje Vilniuje 2007 m. rugsėjo 27–28 d., pagrindu.

lingiausioje tuometinės Didžiosios Graikijos valstybėje.

Bendrųjų filosofijos ir politikos santykio klausimo aspektų nesiruošiu nuodugniau nagrinėti, nes tai atskira tema. Konstatuosiu tik tai, kad ginčas apie politikos ir filosofijos santykį tęsiasi nuo Platono ir Aristotelio laikų. Platonas ir Aristotelis jame užėmė skirtingas pozicijas: Aristotelis išskyrė supratingumą, arba *phronesis*, kaip konkrečių, individualių dalykų, tarp jų ir politinių, suvokimo ir svarstyimo būdą, skirtingą nuo to, kuris vartojamas teorinėje filosofijoje, o Platonas, priešingai, traktavo politinę veiklą kaip galimybę įgyvendinti universalias filosofines tiesas. Jų ir jų pasekėjų ginčas europinės civilizacijos istorijoje įvairiais laikotarpiais įgaudavo skirtingas formas. Viena iš jų buvo Apšvietos ir romantizmo priešprieša klausimu, ką naudingo gali pasakyti filosofas politikui. Ginčo dalyvių, tiek teoretikų, tiek praktikų, pozicijoms neretai didelės įtakos turėjo tai, kokių politinių pažiūrų jie laikėsi. Liberalai ir socialistai manė ir mano, kad filosofija yra labai reikšminga politikai, o konservatoriai šiuo klausimu laikosi veikiausiai priešingos nuomonės. Žinoma, turime pripažinti, kad istorijoje būta iškilų asmenybių, kurios buvo ir filosofai, ir politikai. Pirmuoju, bent jau pagal politinį rangą, derėtų matyt, paminėti Marką Aurelijų, žymų stoiką ir Romos imperatorių. Galima būtų prisiminti ir empiristą Francisą Baconą, kuris buvo Anglijos lordas kancleris, kaip, beje, ir Thomas More'as. Bet tai buvo veikiausiai išimtis, o ne taisyklė. Be to, čia neišvengiamai turėtų kilti klausimas, taip pat vertas atskiro nagrinėjimo, kiek politinėje veikloje jie rėmėsi savo pačių formuluotomis filosofinėmis idėjomis.

Dėl minėtų ir kitų aplinkybių laikui bėgant nemažą populiarumą įgavo politikos ir filosofijos griežtos atskirties tezė, kurios iš lietuvių

filosofų laikėsi, pavyzdžiui, jaunasis Maceina, tvirtinęs, kad filosofai netgi neturėtų domėtis politika. Ir vis tik kai kuriais istoriniais laikotarpiais filosofai tampa ne tik politinių permainių šaukkliais, bet ir svarbiais politiniais veikėjais. Kalbant apie ankstesnius laikus ir įvykius už Lietuvos ribų čia galima paminėti kad ir markizą de Condorcetą, vieną svarbiausių prancūzų Apšvietos filosofijos atstovų, aktyvų Prancūzijos revoliucijos dalyvį, įtakingą Konvento narį, vieną iš žirondistų lyderių. Tiesa, Prancūzijos akademijos nariui dalyvavimas politinėje veikloje baigėsi dar prasčiau nei Platonui – jakobinų suimtas jis mirė kalėjime. Bet galima prisiminti ir Lietuvą. Ir ne tik tą metą, kuriam žadu skirti daugiausia dėmesio ir kurį jau nurodžiau, bet ir ankstesnes epochas. Tačiau iš pradžių norėčiau pasakyti keletą žodžių apie pasirinktą laikotarpį. Atgimimo epochos svarbos Lietuvos istorijoje nereikia niekam įrodinėti, o datuoti ją siūlau 1988–1993 metais. 1988 metai buvo intensyvių politinių procesų Lietuvoje pradžia, sietina visų pirma su Sąjūdžio susikūrimu. O 1993 metais ne tik iš esmės buvo baigta formuoti Lietuvos politinė sistema, bet, dar svarbiau, iš šalies buvo išvesta Rusijos kariuomenė, ir Lietuva galutinai atgavo savo suverenitetą, kurio vienu svarbiausių bruožų būtent ir yra visiška savos šalies teritorijos kontrolė. Kitaip tariant, pasirinkau Atgimimo – Lietuvos valstybingumo atkūrimo periodą.

Bet grįžtant prie senosios Lietuvos istorijos ir žmonių, kurie buvo kartu ir filosofai, ir politiniai veikėjai, reikėtų paminėti bent jau Andrių Volaną. Jo politikos filosofijos traktatas *Apie politinę ir pilietinę laisvę* garsėjo toli už Lietuvos ribų. Volanas reiškėsi ir politikoje, nors galbūt ir ne taip ryškiai kaip filosofijoje. Jis buvo Mikalojaus Radvilos Rudojo sekretorius, o vėliau net trijų jungtinės Lenkijos

ir Lietuvos valstybės karalių – Žygimanto Augusto, Stepono Batoro ir Zigmanto Vazos – sekretorius, Lietuvos vyriausiojo tribunolo narys. Beje, Andrius Volanas, kaip ir filosofai, reiškėsi daug vėliau, lietuviškojo Atgimimo epochoje, gyveno reikšmingų istorinių permainų laikais – tuo metu vykdyta administracinė ir teismų reforma, sudaryta Liublino unija ir priimtas Pirmasis Lietuvos statutas.

Aktyvus Lietuvos filosofų dalyvavimas Lietuvos valstybingumo atkūrimo procesuose 1988–1993 metais iš pažiūros gali pasirodyti paradoksalus – juk filosofija Lietuvoje, kaip ir visoje Tarybų Sąjungoje, buvo gan ideologizuota. Neretai ji dar ir šiandien traktuojama kaip svarbi tuometinės valdžios atrama. Bet aštuntąjį ir devintąjį dešimtmetį reali situacija Lietuvoje ir ypač Vilniaus universiteto Filosofijos katedroje – pagrindiniame to meto filosofijos tyrimų centre – buvo kiek kitokia. Filosofija čia skleidėsi tarsi po dvigubu skėčiu ar stogu. Pirmuoju buvo ilgametis Vilniaus universiteto rektorius Jonas Kubilius – jo autoritetas ir geri santykiai su tuometinės Lietuvos valdžios žmonėmis garantavo kiek didesnę (kad ir itin ribotą) universiteto autonomiją nei tais laikais buvo įprasta. Galima pasakyti, kad jis buvo svarbus išorinį ideologinį spaudimą amortizuojantis veiksnys. Antruoju stogu buvo universiteto Filosofijos katedros vedėjas Eugenijus Meškauskas. Nors ir pelnęs „liberalo“ etiketę, kuri LKP Centro komitete toli gražu nebuvo koks superlatyvas, panašių į Kubiliaus, o gal ir dėl geresnių asmeninių ryšių jis gebėjo iš esmės atsilaikyti prieš ortodoksinių marksistų organizuotus Filosofijos katedros žmonių ir 1968 metais pradėtų leisti *Problemų* puolimus. Gausėjantiems katedros aspirantams jis leido beveik laisvai pasirinkti disertacijų temas ir, lyginant su septintojo dešimtmečio pradžia, toli už marksis-

tinės filosofijos ribų išplėsti Lietuvoje nagrinėjamas filosofijos problemas ir personalijas. Šiuo požiūriu Vilniaus universiteto Filosofijos katedra gerokai skyrėsi nuo kitų TSRS universitetų panašių katedrų.

Žurnalo *Problemos* įkūrimo peripetijos vertos atskiros studijos. Čia tiktai paminėsime, jog tuometinėje TSRS tai buvo bene pirmasis ne Maskvoje leidžiamas periodinis filosofijos leidinys, greitai sulaukęs iki šiandien jam ištikimų skaitytojų.

Prie filosofijos ir filosofų prestižo Lietuvoje augimo daug prisidėjo ir filosofijos knygų leidyba, kuri aštuntame dešimtmetyje pasidarė gan intensyvi ir daugeliu atžvilgiu beprecedentė tuometinėje Tarybų Sąjungoje. Čia reikėtų paminėti tiek filosofijos klasikų vertimus, tiek vertingą *Filosofijos istorijos chrestomatiją*, tiek ir iš įvairių šiuolaikinės filosofijos kryptių idėjų besisemiančias daugiau ar mažiau originalias publikacijas. Kaip vieną iš reikšmingesnių jau devintojo dešimtmečio publikacijų derėtų paminėti kolektyvinę monografiją *Kanto filosofijos profiliai*, kurią tik laikiausios fantazijos žmogus galėtų pavadinti marksistine knyga. Kai kurių (tiesa, verstinių) filosofinių veikalų tiražai siekdavo dešimt tūkstančių egzempliorių, ką šiandien daug kam sunkoka net įsivaizduoti. Tokių tiražų filosofinės knygos neturėjo netgi daug didesnėse šalyse.

Beje, minėtoji kolektyvinė monografija buvo jaunųjų filosofų būrelio ar, tiksliau, seminaro veiklos produktas. Formaliu požiūriu tas būrelis buvo TSRS Filosofų draugijos Lietuvos skyriaus jaunųjų filosofų sekcija, o jo veikla yra geras pavyzdys, kaip struktūras, sukurtas veikiau marksistinei indoktrinacijai, galima buvo sėkmingai panaudoti visai kitiems tikslams.

Verta paminėti ir tai, kad dėstant filosofijos kursus aukštosiose mokyklose, marksisti-

nę filosofiją derėjo traktuoti – netgi pagal oficialias mokymo programas – kaip pasaulinės filosofijos raidos proceso produktą. Todėl filosofijos istoriją filosofijos dėstytojams reikėjo gerai išmanyti. Kita vertus, oficiali programa reikalavo kritikuoti vadinamąją šiuolaikinę buržuazinę filosofiją. Todėl reikėjo išmanyti ir ją, t. y. kalbant nūdienos kalba, dabartinę Vakarų filosofiją. Valdišką jos kritiką ne itin sunku buvo paversti normalia kritine jos analize. Mokymo programose buvo nustatyta, kiek laiko dera skirti filosofijos istorijai, marksistinei filosofijai *sensu stricto* ir kiek šiuolaikinės nemarksistinės filosofijos kritikai. Bet daugelis dėstytojų nuo aštuntojo dešimtmečio pradžios kuo toliau, tuo daugiau laiko savo paskaitose skirdavo filosofijos istorijai ir šiuolaikinei Vakarų filosofijai ir vis mažiau marksistinei filosofijai. Pastaroji irgi buvo pradėta interpretuoti gan laisvai, daugiau jaunojo Markso, o ne ortodoksinio marksizmo dvasia. Turint galvoje, kad tokios nuostatos atspindėjo taip pat ir filosofijos disertacijų problematikoje (VU Filosofijos katedra už nemarksistinę jų tematiką ortodoksinių marksistų buvo itin aršiai puolama) bei skelbiamose publikacijose, filosofų intelektualinis horizontas sparčiai plėtėsi. Jis pranoko daugumos kitų humanitarinių ir socialinių, ar kaip tuo metu sakyta, visuomenės mokslų atstovų horizontą. Tai paaiškina, kodėl kai kurių filosofų skaitomos paskaitos, jų straipsniai ir knygos ėmė kelti nemenką studentų ir ne vien tik jų susidomėjimą.

Paminėjus septintojo dešimtmečio pabaigos aštuntojo dešimtmečio pradžios pokyčius turbūt verta paliesti kiek platesnį klausimą apie Lietuvos filosofijos raidos XX amžiaus antrojoje pusėje periodizaciją – juk filosofijos situacija ir vaidmuo Lietuvoje pirmaisiais pokario metais ar net ir septintojo dešimtmečio

pirmojoje pusėje buvo tikrai kitokie nei aštuntajame ir devintajame dešimtmečiuose. Filosofija yra reikšmingas kultūros fenomenas, o kultūra egzistuoja tam tikrame socialiniame, ekonominiame ir politiniame kontekste. Todėl bandymas periodizuoti filosofiją Lietuvoje yra susijęs ir su šalies politinės istorijos periodizacija. Nuo 1940 iki 1990 metų Lietuva buvo okupuota. Bet tiek istoriografijoje, tiek žiniasklaidoje plačiai vartojamas terminas „okupuota Lietuva“ bent iš dalies tušuoja tą faktą, kad 1949 m. Lietuva ir 1989 m. Lietuva skiriasi ne tik tai tuo, kad pirmoji oficialiai buvo vadinama Lietuvos Sovietų Socialistine Respublika, o antroji – Lietuvos Tarybų Socialistine Respublika, bet ir tuo, kad jose tiek politinė, tiek kultūrinė situacija gerokai skyrėsi. Jeigu to skirtumo nepastebėsime, tai negalėsime atsakyti ir į klausimą, koku būdu okupuotoje Lietuvoje septintojo dešimtmečio pabaigoje prasidėjo kai kam gal ir nelauktų kultūrinių pokyčių, kurių viena iš apraiškų buvo dar ne politikos, bet jau aiškiai pastebimas filosofijos atgimimas, kuris laikui bėgant ir palankiai susiklosčius išorinėms sąlygoms padarė poveikį ir politiniam Atgimimui.

Taigi, jeigu svarbiu Lietuvos politinės raidos etapu laikysime laikotarpį nuo 1956 metų (garsiojo TSKP XX suvažiavimo, kuriame Nikita Chruščiovas pasmerkė stalinizmą) iki maždaug 1970 metų, nors konkretaus lūžio taško ir neįvardinsime, tai periodizuodami okupuotos Lietuvos politinę istoriją galėsime išskirti, viena vertus, pokarinę Sovietų Lietuvą, o kita vertus, aštuntojo ir devintojo dešimtmečių Tarybų Lietuvą ne tik dėl to, kad jos *tuo metu* buvo oficialiai skirtingai vadinamos, o todėl, kad jos iš tikrųjų buvo ganėtinai skirtingos. Pirmuoju laikotarpiu filosofai, kaip ir kiti Lietuvos žmonės, buvo tremiami į Sibirą, o antruoju, iš esmės pasibaigus puolimams

prieš Vilniaus universiteto Filosofijos katedrą ir *Problemas*, pradėtas leisti 1968 metais, jie leido *Filosofijos istorijos chrestomatiją* ir tokias knygas kaip *Kanto filosofijos profiliai*. Beje, 1968 metai yra garsūs Europoje – tai buvo studentų revoliucijos Paryžiuje ir invazijos į Čekoslovakiją metai. Lietuvoje, kurioje revoliucinėmis nuotaikomis gal ir nedvelkė, tai buvo *Problemu* leidybos pradžia. Antruoju, tarybinio laikotarpiu Lietuvoje atsirado hermeneutika, fenomenologija, egzistencijos ir analitinė filosofija. Į jų problematiką ir idėjas besiorientavusių lietuvių autorių darbuose jei ir buvo marksizmo elementų, tai jie atliko grynai dekoratyvinį vaidmenį (kelios citatos), o analitinės filosofijos problematikai skirtose 200–300 puslapių apimties knygose net ir poros nuorodų į marksizmo klasikų veikalus paprastai reikėjo gerai paieškoti. Analitinės filosofijos pagrindu Lietuvoje aštuntajame dešimtmetyje pradėjo vystytis mokslo ir kalbos filosofija (Rolandas Pavilionis, Algirdas Degutis), kurios, aišku, irgi negalima išprausti į marksistinius rėmus. Ryškia ir originalia Lietuvos filosofijos figūra tapo Arvydas Šliogeris. Beje, tiek Vilniaus universitete, tiek ir Filosofijos, sociologijos ir teisės institute sėkmingai buvo plėtojami Lietuvos filosofijos tyrinėjimai (čia neprilygstamas buvo ir yra Romanas Plečkaitis) bei klasikinės Vakarų filosofijos istorijos studijos. Viena iš filosofų prestižo, kuris padėjo jiems sėkmingai išitraukti į politinę veiklą ir vaidinti joje gan svarbų vaidmenį, priežasčių buvo būtent tuometinės filosofijos, kad ir vadintos tarybine, daugiabalsiškumas. Be to, ne tik filosofų horizontas buvo gan platus, bet ir lygis ne toks jau prastas. Netiesiogiai tai liudija ir tas faktas, kad Vilniaus universiteto Filosofijos bei Filosofijos istorijos ir logikos katedrose susiformavę filosofai sudarė iš esmės tik po Atgimimo Lietuvoje su-

sikūrusių tokių svarbių socialinių mokslų disciplinų, kaip teorinė sociologija ir politikos teorija, „kadru“ branduolį. Pirmuoju atveju reikėtų paminėti Zenoną Norkų, Aleksandrą Dobryniną, Arūną Poviliūną ir informacinės visuomenės tyrinėtoją Marių Povilą Šaulauską, o antruoju – Alvydą Jokubaitį ir Vytautą Radžvilą. Taigi žodžius „sovietinė“ ir „tarybinė“ galima būtų vartoti ne tik kaip sinonimus, o kaip dviejų skirtingų, kad iš dalies ir persiklojančių filosofijos raidos okupuotoje Lietuvoje periodų pavadinimus. Antrajame periode egzistavo jau palyginti geros prielaidos laisvesnei ir produktyvesnei filosofinės minties plėtotei, galiausiai leidusiai filosofams tapti politinių permainų šaukliais.

Tas prestižas, kurį filosofai įgijo savo profesine, akademinė veikla, jų aktyvumas atveriant pasaulinės filosofijos lobyną ir plečiant tautos kultūros horizontus, domėjimasis socialiniais ir politiniais klausimais, ypač sustiprėjęs pertvarkos metais, kaip tik ir paaiškina, kodėl gan daug jų aktyviai išitraukė į iš dalies jų pačių rankomis sukurtą Sąjūdį ir kodėl jų vaidmuo bei įtaka jame buvo palyginti didelė. Atgimimo metais nemažas būrys Lietuvos filosofų tapo politinių permainų įkvėpėjais ir organizatoriais, buvo tiek Sąjūdžio Seimo tarybos, tiek 1990 metais išrinktos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo nariais ir nemažai prisidėjo prie Lietuvos valstybingumo atkūrimo ir įtvirtinimo. Sąjūdžio Seimo taryboje iš 35 narių buvo 6 filosofai, o AT – Atkuriamajame Seime jų buvo 5. Bronius Kuzmickas tapo Aukščiausiosios Tarybos pirminko pavaduotoju, o Romualdas Ozolas – pirmosios atkurtos valstybės Vyriausybės vicepremjėru. Beje, verta pastebėti, kad net 4 iš 6 Sąjūdžio Seimo tarybos narių – filosofų buvo tokios populiarios kadaise ir jau porą kartų minėtos *Filosofijos istorijos chrestomatijos* re-

dakinės kolegijos nariai, be kurių į Tarybą įėjo taip pat Arvydas Juozaitis ir Vytautas Radžvilas.

Filosofų veiklos Sąjūdžio Seimo taryboje, o vėliau ir Aukščiausiojoje Taryboje bei Vyriausybėje nemažai vyresniosios kartos žmonių dar visiškai neužmiršo. Bet aš norėčiau tarti keletą žodžių ir apie tą jų veiklą, kuri yra mažiau žinoma. Tais pačiais 1988 metais, kai buvo įkurtas Sąjūdis, buvo įkurta ir Lietuvos filosofų draugija. Gali pasirodyti, kad tai buvo veikiau akademinis įvykis, bet tuo metu jis turėjo ir platesnę politinę reikšmę.

Šiandien sunku įsivaizduoti ne tik mano minėtus filosofinės literatūros tiražus, bet ir tai, kad didžiausias tuometinis šalies dienraštis *Komjaunimo tiesa* (dabar tai *Lietuvos rytas*), kurio tiražas buvo arti pusės milijono egzempliorių, skirtų visą savo puslapį (jų jis turėjo keturis) mokslinės draugijos įkūrimui, net ir turint omeny, kad tai buvo viena iš pirmųjų Atgimimo metais įkurtų arba atkurtų Lietuvos mokslo draugijų. Joks laikraštis Lietuvoje tokio tiražo niekada neturėjo ir, esu tikras, niekada neturės. Na o viso draugijos Įstatų teksto atspausdinimas populiariausiame šalies dienraštyje turbūt iš viso yra beprecedentis dalykas. Tai reiškia, kad žiniasklaida, kurią mes šiandien tiek peikiame ir kuri Atgimimo laikais tikrai buvo nepalyginamai geresnė, tuo metu aiškiai suprato, kad minėtas faktas tikrai svarbus – į jį buvo žiūrima kaip į dar vieną nemenką žingsnį Lietuvos laisvėjimo kelyje. Draugija iš esmės tęsė tarpukario Lietuvos mokslinių draugijų tradiciją. Bet ji neapsiribojo grynai akademinė ir švietėjiška veikla, o įsitraukė ir į politinius procesus. 1989 metais užmezgusi glaudžius ryšius su tuo metu jau irgi įkurta (ar atkurta) Lietuvos teisininkų draugija, ji organizavo bendrą abiejų draugijų konferenciją, priėmusią keletą sprendimų, kuriuos tuometinė Aukščiausioji Taryba, t. y. LTSR

Aukščiausioji Taryba – 1989 metais ir pačioje 1990 metų pradžioje įtvirtino kaip įstatymus, kai kada net visiškai nekeisdama tų sprendimų formuluočių. Turiu galvoje, be kita ko, LTSR pilietybės įvedimą, Lietuvos įstatymų viršenybės prieš sąjunginius įstatymus įtvirtinimą ir LTSR Konstitucijos straipsnio apie vadovaujantį komunistų partijos vaidmenį panaikinimą. Noriu pabrėžti, kad tai buvo padaryta dar iki nepriklausomybės atkūrimo. Galų gale Lietuvos Respublikos Konstitucijos parengimui buvo sudaryta jungtinė Lietuvos filosofų draugijos ir Lietuvos teisininkų draugijos darbo grupė ir ne vienas jos parengto Konstitucijos projekto straipsnis buvo paraidžiui perkeltas į 1992 metų referendumu priimtą ir šiuo metu galiojančią LR Konstituciją.

Baigiant galima būtų pasakyti, kad turbūt nieko keista, kad filosofai paprastai vaidina didesnį vaidmenį savo pačių iš dalies inspiruotų socialinių ir politinių permainų laikotarpiais nei santykinai stabilios visuomenės raidos metais. Žinoma, tą vaidmenį jie vaidina platesniame istoriniame, socialiniame ir politiniame kontekste. Kalbant apie socialinį ir politinį kontekstą reikėtų, žinoma, paminėti M. Gorbačiovo pertvarkos ir viešumo politiką, o užsiminus apie istorinį kontekstą derėtų, aišku, neužmiršti ilgos, nors ir trūkinėjusios valstybingumo ir sukilimų bei rezistencijos tradicijos. Svarbų vaidmenį Atgimime suvaidino kitų profesijų žmonės, o nepriklausomybės atkūrimą lėmė, aišku, visos lietuvių tautos pastangos. Todėl filosofų reikšmės Lietuvos politinėje istorijoje 1988–1993 metais nenorėčiau pervertinti. Bet ji buvo ne tokia jau ir menka. Šiandien kai kurie filosofai irgi pakankamai aktyviai reiškiasi viešajame Lietuvos gyvenime – užtenka paminėti kad ir Arvydą Šliogerį ar Leonidą Donskį. Jų vaidmuo – pasibaigus (politinės) audros ir veržimosi epochai – yra,

tiesa, veikiau kultūrinis nei politinis. Bet klausimas, ar filosofams *visada* reikia siekti aktyviai dalyvauti politikoje, yra tikrai keblus ir jo čia nesiruošiu išsamiau nagrinėti. Apsiribosiu tik pastebėjimu, jog Atgimimo metais tiek daug Lietuvos filosofų buvo taip aktyviai įsitraukę į politinę veiklą, kad laiko akademiniam darbui jiems beveik nelikdavo. Ši priežastis tokiam jų darbui šiandien trukdo kur kas mažiau – dabar jo galimybes riboja daugiausia finansinės priežastys, verčiančios užuot bėgus iš mitingo į mitingą, bėgti skaityti pasiskaitę iš vieno universiteto į kitą.

Už dalyvavimą politikoje filosofams tenka mokėti nemažą kainą. Įsitraukę į ją ilgesniam laikui, jie praranda didžiumą dvasinės ir intelektualinės nepriklausomybės ir paprastai tampa partinės politikos įkaitais. Bet aš nematau, kad aktyvi politinė filosofų veikla Atgimimo metais buvo klaida. Šiandienos nepriklausoma Lietuva ne visai tokia, kokios tikėjomės 1991 metų sausio dienomis budėdami prie Televizijos bokšto ar Aukščiausiosios Tarybos. Bet nėra ji ir tokia niekam tikusi, kaip kai kada vaizduojama. Todėl galime didžiuotis, kad prisidėjome prie jos kūrimo.

PHILOSOPHY AND POLITICS IN THE EPOCH OF REBIRTH

Evaldas Nekrašas

Summary

After examining shortly some general issues concerning relation of philosophy to politics, the author of the article makes an attempt to answer the question why during the period of Lithuania's political rebirth, in the years 1988–1993, Lithuanian philosophers representing a discipline which in its Marxist form had been regarded as an ideological basis of the Soviet rule took a vigorous part in political activities aiming at liberation from that rule. With this aim in mind, analysis of the situation of philosophy in occupied Lithuania is presented. A special emphasis is put on the situation at Vilnius University. An attempt is being made to explain why and in which respect it was different from that at other universities in the Soviet

Union. The factors that were responsible for a relatively high reputation of philosophers among Lithuanian reading public are examined. Exactly that high reputation and the developed sense of responsibility explains why philosophers were so eager to join the popular movement aiming at the liberation of Lithuania, were able to become its distinguished leaders and play a very important role in the political rebirth and the consolidation of the regained independence. Some issues related to the periodization of the development of Lithuanian philosophy during the last six decades are also put under scrutiny.

Key words: Lithuania, Rebirth, philosophy, politics, Marxism.

Įteikta 2008 03 20